

Кузьменко Вячеслав Віталійович
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
доктор філософських наук, професор*

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ

Філософія зайнята осмисленням проблем, що постають в кожному культурно-історичному епоху на новому якісному рівні. Одна з них – освіта і навчання. Філософська рефлексія цієї проблеми була і буде актуальною завжди, йдеться про залучення людини до цінностей культури, про введення її в культурний простір, про соціалізацію людини в суспільстві. Проблеми навчання з часів античності осмислювалися у філософських вченнях. Платон, Аристотель, Августин Блаженний, Д. Локк, Ж-Ж. Руссо, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель розглядали їх в різних аспектах. Історія філософської рефлексії навчання дозволяє виділити основний круг проблем, що існують у філософських вченнях. По-перше, осмислення суті людини – становлення в ній раціонального і ірраціонального. По-друге, взаємовідносини суспільства і особи. По-третє, представлення при навчанні знань про природу, про суспільство, про етичні норми і естетичні установки.

Необхідно підкреслити, що дилема сциєнтизму і гуманізму постійно знаходиться в центрі уваги, представляє стержень напруженості усієї філософсько-педагогічної думки.

З упевненістю можна стверджувати, що історія розвитку теорії навчання як відкритої системи відбиває історико-філософський процес. Будь-які конкретні питання дидактики сходять у своїх підставах до філософських проблем: антропологічних, етичних, естетичних, проблем особливостей пізнавальної діяльності, уявлень про картину світу. Положення, вироблені у філософських навчаннях, завжди розпредмечувались в педагогічних теоріях. Дидактична система Я. А. Коменського і педагогічна теорія К. Д. Ушинського відбили онтологічні, гносеологічні, методологічні положення своїх епох.

Виникнення конкуруючих дидактичних моделей при єдиній засадничій педагогічній ідеї залучення людини до цінностей культури, є не що інше, як вираження різних, у тому числі і антропологічних переконань, вироблених у філософських навчаннях. Свідченням сказаного є дидактичні теорії С. Й. Гессена і В. О. Сухомлинського, в яких представлені кантівські і марксистські антропологічні установки.

Історико-філософське осмислення принципів дидактики сьогодні особливо актуально. Осмислення вироблених в різні культурно-історичні періоди філософсько-педагогічних ідей потрібне для вирішення проблем, що встають

перед теорією навчання нині. Кількість знань, що постійно збільшується, в різних областях людської діяльності, диференціація наук, – це основні чинники, що обумовлюють необхідність постійного перегляду не лише змісту, структури, але і методів навчання, яке повинне залучити людину до цінностей культури, вивести в життя, озброївши і навичками до самостійного мислення, і необхідними знаннями.

Нині здійснюються спроби використання інновацій в педагогічній практиці. У школі розгортаються різноманітні експерименти. Передбачаються як нові програми навчання, так і нові організаційні форми шкіл. При цьому відчувається недолік філософських і спеціальних знань, що дозволяють осмислити і направити педагогічні новації. Протиріччя, що виникли між існуючою системою навчання і інноваціями, вимагають філософського осмислення і адекватної оцінки. Рефлексія принципів дидактики в історико-філософському контексті відкриває можливості аналізу онтологічних, гносеологічних, методологічних підстав тієї або іншої концепції.

Говорячи про важливість історико-філософській рефлексії принципів теорії навчання, відмітимо, що навчання – частина соціокультурного буття. Воно відбиває діалогічність самої культури. Принципи дидактики – це особливі форми народження нових культурних сенсів. В якості філософських підстав вони включають антропологічні установки, вчення про суспільство, етичні категорії, гносеологічні ідеї, уявлення про наукову картину світу.

У різні культурно-історичні періоди вплив філософії на дидактику відбувався по-різному. Це обумовлено різноманіттям філософських систем, у рамках яких формувалися початкові поняття, що мають первинне значення в дидактиці. Теорія навчання завжди орієнтована на виконання комплексу завдань, що дають можливість соціалізуватися людині в суспільстві. Вона спрямована на розвиток здібності до самостійного мислення, трансляцію вироблених знань, залучення людини до зразків моральної, правової, господарської і інших видів діяльності.

Існуючі у філософських системах принципи навчання: поступовості, послідовності, руху від простого до складного, доступності, цілісності, рефлексії знання в кожен культурно-історичний період підпорядковані рішенням єдиної педагогічної задачі, залученню нових поколінь до вироблених цінностей культури. Розуміння органічного характеру співвідношення принципів навчання як частин, що становлять єдині дидактичні системи, складає структуру систем, що завжди мають певні якості, не властиві окремим елементам системи. Визначення дидактичних систем як органічно цілого – це представлення, з одного боку, про диференціацію їх складових, з іншої – про їх інтеграцію. Принципи дидактики існують як єдине ціле, диференціювати їх можливо лише аналітично. Згідно з Г. В. Ф. Гегелем, саме такий підхід цілком достатній для пізнання явищ в області духу.

Дидактичні принципи, правила, прийоми в сутнісно-змістовному плані також мають бути адекватні соціальним процесам. Дидактика має бути відк-

ритуою системою. Це необхідно для того, щоб вона могла постійно «живитися» актуальним матеріалом життя. Інакше, вона буде «безплідною», формальною і абстрактною. Дидактика є системою вироблених правил, зразків навчання, які настільки тісно пов'язані, що виступають по відношенню до інших систем, що їх детермінують, як щось єдине.

Онтологічний аспект у кожному епоху складає рефлексію зв'язку «об'єкт – знання про нього». У дидактиці з потреби доводилося і доводиться прибігати до спрощення представлень, отриманих при пізнавальній діяльності. Поступовість, рух від простого до складного – невід'ємні принципи навчання на будь-якому його ступені. Саме ці складові, що взаємно обумовлюють одна одну, найяскравіше представлені Платоном в «Міфі про печеру». Кожен етап навчання – поступове, послідовне коригування погляду на істину, перехід від простого до складного, від чуттєвого до умодосяжного.

Невідомі Платону проблеми постійно відкриваються людству. Істориків філософії постійно слід тримати в полі зору наступне:

- По-перше, змінюються уявлення про пізнавальну діяльність, але у будь-яку епоху пізнавальна діяльність на різних рівнях усвідомлення, в різних формах здійснюється як єдність раціонального і чуттєвого, емпіричного і теоретичного. Ці моменти невідривні один від одного, їх неможливо протиставляти.

- По-друге, в кожному з культурно-історичних періодів реконструюється наукова картина світу. Починаючи з Нового часу, відбувається експоненціальне зростання впродовж досить невеликих часових проміжків наукового знання, і це постійно відбивається на дидактиці і її принципах.

- По-третє, постійно міняються антропологічні установки, етичні норми і правила, соціальні інститути. Але проблеми навчання усі так само постають перед суспільством, як уперше їх поставив в історії філософської думки Платон. Метод, яким він користувався, залишається зразковим.

Гносеологічний аспект навчання – це осмислення зв'язку «суб'єкт-об'єкт». Проблема суб'єкта в дидактиці у всі часи психологізується. При навчанні існують свої умови пізнання.

Для усвідомлення зміни методологічного аспекту навчання дидактики слід аналізувати прийоми навчання і способи їх застосування в культурах античності, середньовіччя, Нового часу, XIX і XX століть. Методологічні прийоми неможливо дуже «міцно» зв'язати з тим або іншим учбовим матеріалом. Чим більше вироблених методологічних прийомів, тим ширше сфера їх застосування. Використання конкретних методів в навчанні саме по собі не веде до «народження знання» в людській душі. Для того, щоб знання могло народитися, потрібна копітка постійна праця двох сторін.

Аналіз трьох аспектів навчання, що розглядаються як «різноманіття в єдності», приводить і до розуміння цілісності дидактичних систем, єдності різних їх граней, кожна з яких має свої складові.